

Vad är en socialarbetare?

Ruth Larsson

Socialarbetarna skall dels fungera samhällsbevarande, dels påvisa vilka faktorer i samhället som verkar nedbrytande för människor. Det finns därför en inbyggd motsättning i socialarbetarens yrkesroll och denna motsättning förstärks av att det finns inbyggda motsättningar också i samhället.

Dessa och andra frågor diskuteras här av Ruth Larsson. Ruth Larsson är psykolog och verksam inom socialförvaltningen i Malmö.

En socialarbetare är en funktionär som är anställd inom socialvården. Våra beslutsfattare är förtroendevalda och vi måste därför fungera som politikernas redskap d v s fungera samhällsbevarande.

Samtidigt måste vi ta hand om de människor som av någon anledning slås ut av samhället.

En socialarbetare fungerar således både som ett skyddsnät och ett nät för kontroll.

Socialarbetaren ser ofta vilka faktorer i samhället som leder till att människor blir utslagna. Han/hon upplever därför ofta att de viktigaste insatserna borde göras på samhälls nivå.

Många frågar sig: Är det riktigt att anpassa individen till samhället, borde man inte i stället anpassa samhället till individerna så att alla har möjlighet att klara av sin livssituation?

Behandlingsideologi

Det har under många år funnits en tendens till skolbildning där olika skolor och inriktningar har präglat det psykologiska och sociala behandlingsarbetet.

Utöver det rent biologiska synsättet med främst somatisk och medikamentell behandling som representeras av den klassiska psykiatrien har man betraktat

1 Individen som bärare av inre psykiska problem som orsakar ett avvikande beteende

Behandlingsmetod: individuell psykoterapi samt i vissa fall individuell behandling av anhöriga (case-work).

2 Individen som bärare av familjens problem.

Behandlingsmetod: familjebehandling, "hemmahos", familjeterapi.

3 Familjen som bärare av samhällets problem.

Behandlingsmetod: åtgärder som hämmar utstötningsprocesser i samhället, samhällsarbete, politisering i stället för psykologisering.

Utvecklingen tecknar en övergång från 1 till 3 med en individinriktad psykoanalytisk terapi å ena sidan och en politisk terapi å andra, som två extremvarianter.

Individuell terapi, psykosocialt arbete (case-work) och olika former av familjebehandling förutsättes vara kända begrepp.

Politisk terapi är beskriven i en artikel av Niels Peter Agger och Janne Richardt, Den alternativa Rådgivningen, Immervad, Århus i Dansk Psykolog Nyt 1977.

Politisk terapi

Politisk terapi innebär enligt författarna:

1 Att förstå sina problem politiskt, d v s att förstå dem i generell bemärkelse och som mer eller mindre omedelbart härlett från samhällsstrukturen.

2 Att genomarbota problemen medvetet och känslomässigt utifrån en upplevelse av att problem

Socialarbetaren ser ofta vilka faktorer i samhället som leder till att människor blir utslagna.

Många menar att alla psykiska besvär har sin rot i ett främlingskap som i sin tur har samband med de kapitalistiska produktionsförhållandena.

är former av förtryck och därför är ett svar på detta förtryck eller på våld.

3 Att låta sitt "tillfrisknande" och sitt politiska medvetande omformas till handlingar som leder till ändring av de bestående politiska maktförhållandena. Detta måste ske organiserat och tillsammans med andra.

Den politiska terapin har utarbetats bl a av Basagliagruppen, Radikalterapeuterna och Socialistisk Patientkollektiv (utförligt beskrivna i en ny bok, som är under utgivning på Reitzels förlag: N P Agger m fl: Terapi som politisk praxis).

Radikalterapeuterna är en vidareutveckling av antipsykiatri i USA (Laing, Cooper m fl).

De försöker tolka problem som uttryck för ett förtryck: Kvinnoförtryck, mansförtryck, sexualförtryck, barnförtryck, förtryck av kriminella, mentalvårdspatienter, invalider, pensionärer m m.

Alla dessa former av förtryck är samhällseliga och är ett viktigt led i att bevara det bestående kapitalistiska samhället.

Många menar att alla psykiska besvär har sin rot i ett främlingskap som i sin tur har samband med de kapitalistiska produktionsförhållandena.

Människor mystificerar detta främlingskap och ser det som något fel hos den enskilde individen, i stället för att förstå att den är skapad av samhället och förtrycket.

En kvinna, som slutar att njuta av sitt sexuella förhållande till en dominerande man vänder för-

trycket mot sig själv och tror att hon är "frigid".

En man får ett sammanbrott i sitt samliv och upplever sig som omanlig, svag och barnslig i stället för att förstå att det är hans maskulina konkurrenspräglade karriärorienterade könsroll som har gjort honom till en halv människa och en känslomässig dvärg.

En 50-årig kvinna som döljer sin depression med alkohol och nervtabletter ser inte att hon i verkligheten är utslagen av arbetsmarknaden och sexualmarknaden och därför har blivit värdelös.

De radikala terapeuternas sjukdomsteori låter kortfattad:

- 1 Om förtrycket inte fanns skulle alla människor leva i en utvecklande harmoni med sig själva, andra och naturen.
- 2 Essensen av alla psykiatriska tillstånd och psykosociala missförhållanden är ett främlingskap d v s känslan av att inte vara hel, att vara oönskad, att vara gjord till ett föremål, att inte ha rätt att leva, att andra önskar att man vore död.
- 3 Allt främlingskap är ett resultat av ett förtryck som har mystificerats på så sätt att människan inte upplever det. Förtrycket blir subjektiverat eller psykologiserat (med terapeutens hjälp) och accepterat i stället för att bli bemött med vrede, aggression eller raseri, som är den rätta reaktionen.

Det yttre förtrycket blir till ett inre förtryck och vreden riktas mot personen själv och blir destruktiv. Fassbinders undertryckte invandrare, som skriker ut sin protest genom ett magsår, Frückner, som ser våld mot barn som direkt avlett av våld i produktionssfären, Cooper som protesterar mot kärnfamiljens terrorgemenskap etc.

Formeln är:

$$\begin{aligned} \text{FÖRTRYCK} + \text{MYSTIFIKATION} &= \text{FRÄMMANDEGÖRANDE} \\ \text{FÖRTRYCK} + \text{MEDVETENHET} &= \text{AGGRESSION/VREDE} \end{aligned}$$

Radikalterapeuternas behandlingsformel blir då:

$$\left. \begin{array}{lll} \text{MEDVETENHET} & \text{VREDE} & \text{KONTAKT} \\ \text{om undertryckthet} & + \text{mot undertryckthet} & + \text{med andra undertryckta} \end{array} \right\} = \text{FRIGÖRELSE}$$

Det yttre förtrycket blir till ett inre förtryck och vreden riktas mot personen själv och blir destruktiv.

Man ersätter individualterapi med gruppterapi i problemlösningssgrupper och söker organisera klienterna in i problemspecifika politiska grupper/rörelser som tex Rödstrumporna, Kvinnofront, Mansrörelsen och rörelser som motsvarar de svenska R-förbunden.

På ett sätt kan man säga att de först betraktar sin terapi som lyckad då klienten organiserar sig "politiskt" och i en kollektiv process försöker ändra på de samhällseliga formerna för förtryck.

De understryker starkt att det gäller att bryta de professionellas terapimonopol och bringa terapin tillbaka till folket, bl a genom att stödja de många terapeutiska grupper till självhjälp som har uppkommit bl a i USA och England.

Då det gäller metod använder de humanistiska terapimodeller, särskilt transaktionsanalys, grupp-terapi, gestaltterapi, klientcentrerad terapi m m, men ersätter innehållet med ovannämnda sjukdomsinsikt.

De försöker spränga de kliniska ramarna för terapi och att leva tillsammans med förbrukarna.

Behandling — en dialektisk process

Eftersom socialförvaltningar är instrument för samhällets socialpolitik måste socialarbetaren om han/hon vill arbeta inom samhället försöka att finna en form av syntes mellan att vara samhällsbevarande och på samma gång påverka samhället i den riktning han/hon önskar. Målet för den enskilde klienten kan då vara att få människan att anpassa sig till den grupp som han naturligt tillhör. Människor är gruppvarer och har svårt att existera i ett tomrum. Gruppens mål bestäms av gruppen själv.

Socialarbetarens dilemma

Socialarbetaren dras mellan två motstående poler. Å ena sidan har vi det traditionella case-work samt den nypopulära "flugan" att arbeta med hela

Lösenordet är specialisering och lagarbete.

familjen eller med olika grupper av individer: gängbearbetning — grannskapsarbete m m. Å andra sidan har vi hos många en önskan om att arbeta politiskt — att medvetandegöra inte bara klienterna utan också allmänheten och de förtroendevalda om vilka faktorer i samhället, som skapar den enskildes problem.

Detta kräver att man arbetar på flera olika nivåer samtidigt, vilket är omöjligt för den enskilde funktionären. Lösenordet är specialisering och lagarbete.

Socialarbetarens yrkesroll och arbetsuppgifter i det enskilda klientarbetet

Vi har valt att i det följande försöka koncentrera oss till den mer traditionella socialarbetarroll som med nödvändighet fortfarande måste existera så länge det finns utstötningmekanismer i samhället.

Som bakgrund vill vi presentera följande människosyn:

Människosyn

En människas aktuella livssituation är en produkt av hennes biologiska möjligheter och hela hennes livs historia. Den omfattar all påverkan såväl från den närmaste miljön som från samhället i stort.

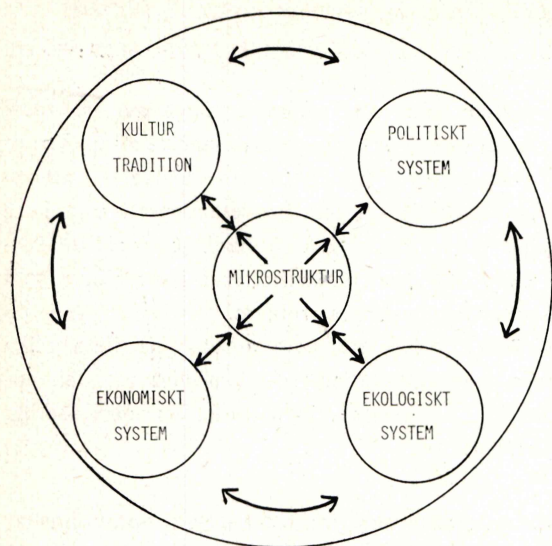
Samspelet mellan individ och miljö medverkar till att människor utvecklas mycket olika och därför har mycket olika förutsättningar att kunna arbeta sina problem.

Vi tror emellertid att alla människor har resurser att utvecklas och att ingen människa vill ha ett elände omkring sig.

Vår otillräcklighet då det gäller att hjälpa människor med sociala problem kan till en stor del bero på att vi inte tillräckligt har analyserat den mänskliga problematiken utifrån alla dess aspekter.

Vi ser mänskligt beteende som uttryck för en process som schematiskt kan avbildas enligt följande. (Fig 1 och fig 2.)

Fig 1. Makrostruktur

Makrostruktur

Makrostrukturen omfattar kultur och tradition, ekonomiskt system, ekologiskt system och politiskt system. Människan formas i makrostrukturens kraftfält medan hon som individ har mycket små möjligheter att påverka makrostrukturen.

Denna kan endast påverkas genom kollektiva aktioner, politiska föreningar, fackföreningar, religiösa och ideella sammanslutningar eller andra organisationer där människor som individer har möjlighet att verka.

Ett medvetandegörande genom en politisk terapi kan hjälpa individen in i en grupp och en organisation som i sin tur är samhällspåverkande.

Mikrostrukturen

Mikrostrukturen är det närkraftfält där vi som enskilda behandlare har möjlighet att hjälpa människan att påverka sin situation.

Skissen är ett försök att ge en överskådlig bild

Ett medvetandegörande genom en politisk terapi kan hjälpa individen in i en grupp och en organisation som i sin tur är samhällspåverkande.

av några av de viktigaste faktorerna inom mikrostrukturen som påverkar våra livsvillkor och livsmöjligheter samt vår sociala roll i samhället.

Fältet är uppdelat i fyra delfält som omfattar

- I individuella resurser
- II materiella resurser
- III sociala resurser
- IV miljöresurser

Varje fält är i sin tur indelat i mindre fält.

Resurser inom mikrostrukturen

Individuella resurser

Då det gäller individuella resurser är den schematiska framställningen mycket förenklad men ändå tillräcklig för att bilda underlag för en diskussion om behandling och behandlingsplanering. En analys av fältet kräver en tvärvetenskaplig beskrivning.

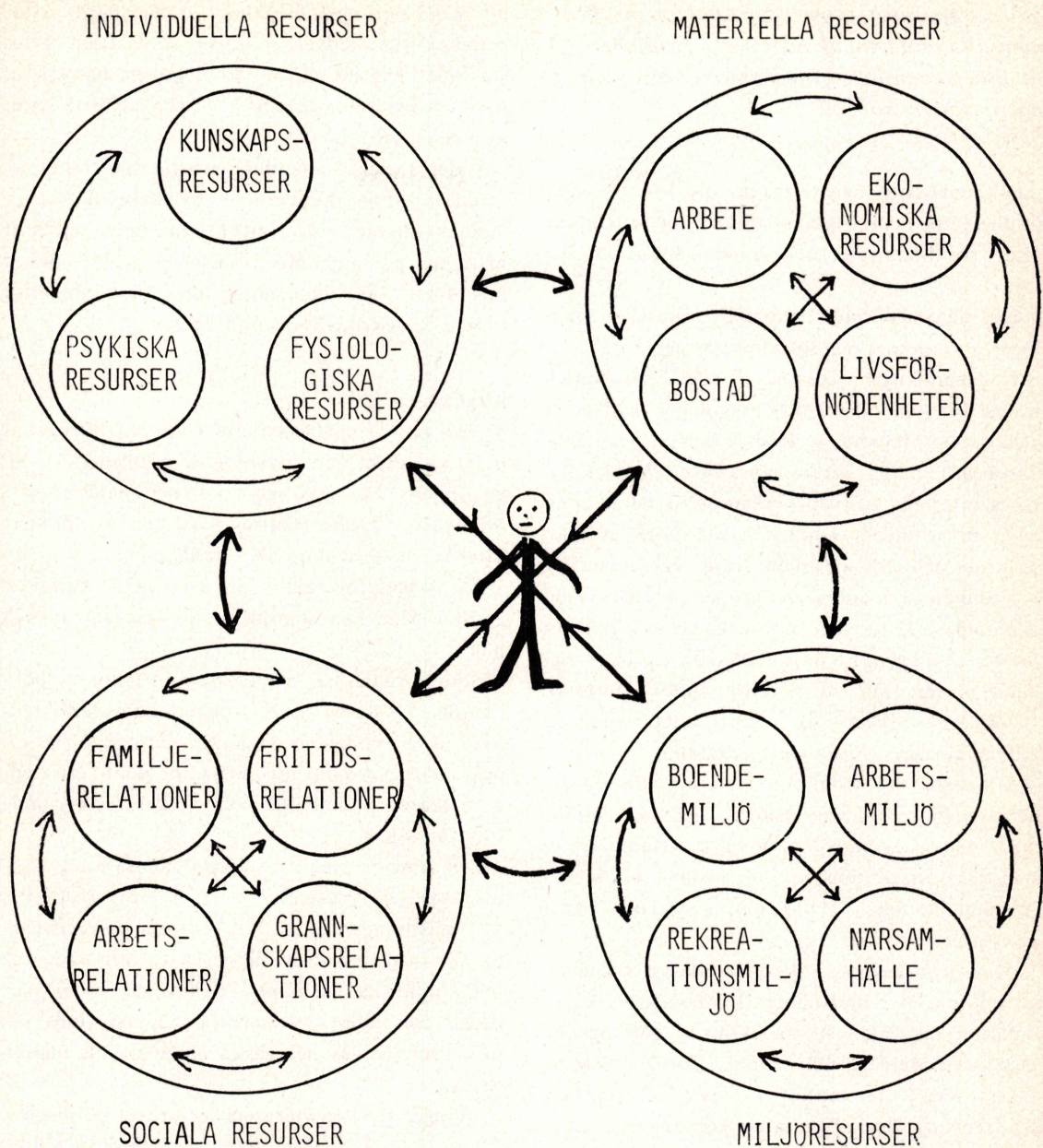
Fysiologiska resurser omfattar det somatiska kroppstillståndet sådant som det har utvecklat sig i samspelet arv och miljö. Det kan beskrivas i form av hälsotillstånd, fysisk styrka, handikapp etc. Läkare är främst ansvariga för en somatisk statusbedömning. Hälsovård ansvarar för den förebyggande behandlingen och sjukvården för den rehabiliterande.

Kunskapsresurser omfattar såväl de kunskaper man har tillägnat sig genom utbildning som de kunskaper man har erhållit genom uppföstran och omedveten emotionell inlärnin.

Kunskap är således något mer än tillägnade färdigheter. Den kunskap som gäller teoretiska och praktiska färdigheter på grundskolenivå bör skolan ha ansvar för även då det gäller att erbjuda alternativa inlärningsresurser för de elever som av någon anledning inte kan tillgodogöra sig skolans traditionella resurser. Utbildningsansvaret bör omfatta också sådana människor som har kommit över den traditionella skolåldern. Den kunskap som rymmer medvetenhet och insikt kan hänföras till psykiska resurser.

Psykiska resurser omfattar människans psykologiska funktionsnivå som det har utvecklats i samspel med arv, miljö, utveckling, inlärnin etc. Resurserna omfattar inte bara intellektuella resur-

Fig 2. Mikrostruktur

ser utan också känslomässiga och viljemässiga resurser samt förmågan till insikt och medvetenhet.

I det praktiska behandlingsarbetet bör psykologisk bedömning göras av psykolog. Behandlingsarbetet bör om det ligger utöver den förstärkning som bygger på en förstärkning inom övriga re-

sursområden göras av specialutbildad psykoterapeut, psykolog eller psykiater.

Sociala resurser. De sociala resurserna omfattar det totala sociala nätverket. Under de senare åren har man alltmer uppmärksammat människans behov av relationer till andra människor. Störda

Störda familjerelationer ligger bakom mycken mänsklig problematik men också relationer till arbetskamrater, fritidskamrater och grannar spelar en stor roll.

familjerelationer ligger bakom mycken mänsklig problematik men också relationer till arbetskamrater, fritidskamrater och grannar spelar en stor roll.

Det sociala området utforskas främst av sociologer, socionomer och socialpsykologer.

I behandlingshänseende är det ett område främst för socionomer och psykologer och socialpedagoger. Metoder är främst grupparbete, relationsbearbetning, grannskapsarbete, upplysande verksamhet för attitydpåverkan och kontaktarbete d v s att förmedla kontakt mellan t ex enskilda individer och individer inom fritidsverksamhet etc.

Familjen är människans primära sociala resurs och familjearbete har därför kommit i centrum för behandlingen. Familjearbete kan ske på många olika nivåer från ett praktiskt stöd i form av "hemma-hos-arbete" till mycket djupgående familjeterapi som kräver specialutbildning.

Miljöresurser. Miljöresurserna omfattar individens boendemiljö, arbetsmiljö och rekreationsmiljö samt närsamhället, d v s utformningen av stadsdelen med hänsyn till trevnad och service (kommunikationer, skola, barntillsyn och annan social service m m).

Materiella resurser. Materiella resurser kan delas upp i vissa grundenheter. Ekonomiska resurser omfattar här inkomst, försäkringar, förmögenhet men också verktyg och material för bearbetning. Livsförnödenheter omfattar tillgång till mat, vatten, ren luft. Bostad omfattar konkret någonstans att vara under tak med säng, bord, stol etc. Ett meningsfullt arbete är en viktig resurs i mänsklig välfärd. På grund av bl a arbetsmarknadssituatio-

nen under de senare åren har förutsättningar för att skapa meningsfulla arbetstillfällen starkt reducerats, vilket medverkar till en sned balans i resursfältet. För att lösa de problem som härigenom uppstår behövs kraftfulla generella åtgärder från samhällets sida.

I det sociala behandlingsarbetet har fältet av tradition fått en dominerande betydelse, då socialvårdens klienter ofta i mycket hög grad har haft brist just på materiella resurser. I praktiken har huvudmålet för behandling ofta varit inkomst, bostad och övriga livsförnödenheter.

Konklusion

Vi har genom den schematiska figuren försökt att beskriva social och psykologisk problematik som en process som har samband med olika resursmöjligheter. Dessa resurser har i sin tur ett klart samband med strukturella förhållanden.

Mänsklig problematik är sammansatt och inte ensidig. Man kan angripa problemen från många håll.

Som vi redan har nämnt är vi anställda av politikerna och måste därför fungera som deras redskap d v s samhällsbevarande. Samtidigt har vi också rätt och plikt att påvisa för politikerna vilka faktorer i samhället som verkar nedbrytande för människor.

Det finns således en inbyggd motsättning i socialarbetarens yrkesroll.

Motsättningen förstärks av att det finns inbyggda motsättningar i samhället. Dessa uttryckes i de olika politiska partierna. Men också inom partierna och inom socialarbetargruppen finns det motsättningar då det gäller ideologi och människosyn.

Många socialarbetare önskar arbeta politiskt.

Om vi med att arbeta politiskt inte siktar till ett ensidigt partipolitiskt tänkande utan snarare menar ett medvetandegörande av vilka faktorer i samhället som medverkar till utslagning och mänsklig problematik då har vi en möjlighet att arbeta politiskt också inom ramarna för det av politikerna anvisade arbetsfältet.

Medlen för behandling blir då resurstillskott och medvetandegörande.

I praktiken har huvudmålet för behandling ofta varit inkomst, bostad och övriga livsförnödenheter.

Resurstillskott

Resurstillskottet kan ske inom ett eller flera områden samtidigt, beroende på problemens sammansättning:

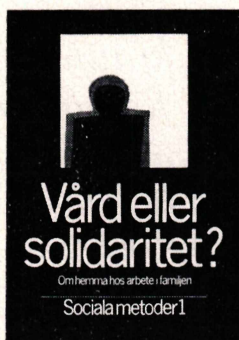
En man slås ut av det hårda tempo som härskar på arbetsplatsen. (Faktorer i arbetsmiljön som i sin tur har samband med strukturella och ekonomiska faktorer.) Hans rygg slits ner (fysiologiska resurser). Han får ont om pengar (ekonomiska resurser). Hans självkänsla försvagas avsevärt (psykiska resurser). Relationerna i familjen blir spända (familjeresurser). Han har inte tålamod att förstå sina tonåringars problem. Det blir bråk i familjen. Bråket förstärkes av att hustrun känner sig trött och sliten i sin dubbla funktion som arbetska och hushållerska. Ungarna är skoltrötta och orkar inte med betygshetsen och skolans arbetsformer. Var och en flyr till sitt. Det blir kanske alkohol för mannen. Skolk och senare arbetslöshet för ungarna. Vägen är inte lång till knarket. Mor åker ner i en depression. Den onda cirkeln är i gång.

Var skall vi börja, var skall vi sluta?

Att bara sätta in *en* resurs är ofta meningslöst. Hur ofta har inte socialvården försökt med huvudmedlen: pengar, arbete, bostad men misslyckats därför att de övriga resurserna inte fanns. I tider då arbete rationaliseras bort är det de människor, som redan trampats på, som far mest illa. Men även om det skulle finnas arbete att få, så måste man ju också orka med att utföra det fysiskt och psykiskt.

Medvetandegörande

Medvetenhet om var problemen egentligen finns, såväl inom mikrofält som makrofält, är nödvändig om vi inte skall drunkna i socialvårdens stora häkkittel. Slagord som "socialarbetaren som samhällets städgumma" har ännu inte förklingat. Man försöker döva varningsropet med fina utredningar och målsättningsdiskussioner på ett så högt plan, att de blir "till intet förpliktande". Men gumman blir kvar.

I Ronald Laings anda har man under en tid prövat på att söka behandla familjer med sociala störningar genom att låta en terapeut bo och arbeta hemma med familjen. Nu är det dags för en första summering av metodens resultat och en diskussion om konsekvenserna för familjen, socialarbetarna och samhället. Boken är verkligen intressant, dels därför att den kan ge många nya aspekter på det traditionella socialarbetet, dels därför att den är den första i en serie som redovisar sociala metoder, från socialstyrelsen.

Vård eller solidaritet? Om hemma hos arbete i familjen

Else-Britt Kjellquist, Karl-Erik Lundgren, Hans Mattsson, Lars Svedberg

174 sid. Cirkapris 28 kr.

LiberFörlag